

Тадеуш Доленга-Мостович

КАР'ЄРА
НІКОДЕМА
ДИЗМИ

Роман

Переклад з польської
Андрія ПАВЛИШИНА

Київ

“ЗНАННЯ”

РОЗДІЛ I

Власник ресторану подав знак таперові, і танго урвалося на половині такту. Пара танцюристів зупинилася посеред подіуму.

— Ну і як, пане директоре? — спитала худорлява блондинка, звільняючись із обіймів партнера й підходячи до столика, за яким напівсидів товстун зі спітнілим обличчям.

Власник знизав плечима.

— Не підходить? — легко кинула блондинка.

— Та певно, що ні. Ні спритності жодної не має, ани шику. Бодай би вродливий був...

Підійшов танцюрист.

Блондинка уважно придивилася до його вельми поношеного вбрання, рідкуватого волосся кольору волоського горіха, злегка кучерявого й розділеного проділом посередині голови, вузьких уст і добре розвиненої нижньої щелепи.

— А ви вже десь танцювали?

— Ні. Тобто танцював, але приватно. Навіть казали, що добре...

— А де? — байдуже спитав власник ресторану.

Кандидат у жиголо обвів сумним поглядом порожню залу.

— В рідних краях, у Лискові.

Товстун розсміявся:

— Варшава, шановний, то вам не Лисків. Тут потрібно елегантно, шановний, з шиком, з фасоном. Щиро вам кажу: то не для вас. Краще пошукайте собі іншу роботу.

Він повернувся на підборах і пішов до буфету. Блондинка побігла до гардеробу. Тапер замикав форtepіано.

Кандидат у жиголо поволі перекинув плащ через руку, насунув на чоло капелюх і вирушив до дверей. Його оминув побігач із тацею канапе, в ніздрі вдарив смачний поживний запах кухні.

Вулицю заливалася спекотна повінь сонця. Наблизився полудень. Перехожих було небагато. Чоловік непоспішаючи вирушив до парку Лазенки. На розі Пенької він зупинився, занурив руку у кишеню жилета і вийняв нікелеву монету.

“Остання”, — подумав він.

Чоловік підійшов до кіоску з цигарками.

— Дві “транспі”.

Він перерахував решту і знічев’я пристав на трамвайній зупинці. Якийсь дідусь, що спирався на палицю, глипнув на нього тъмяними очима. Елегантна пані з кільканадцятьма пакунками в руках нетерпляче виглядала, чи не єде трамвай.

Поруч сновигав хлопчина з книжкою під пахвою. Точніше, то була не книжка, а така собі тека, оправлена в сіре полотно; коли хлопчина повернувся боком, стало видно пачку листів, які містилися в теці, а також краєчки кількадесяти карток, на яких розписуються одержувачі кореспонденції.

Чоловік поспостерігав за хлопчиною і пригадав, що й сам носив подібну теку, коли був кур’єром у нотаря Віндра, ще до війни, перш ніж стати службовцем на пошті в Лискові. Тільки нотар завжди користувався блакитними конвертами, а ці були білі.

Приїхала “дев’ятка”, і хлопчак стрибнув на задній майданчик ще на ходу, проте зачепився текою за пурччя, і листи розсипалися.

“Пощастило щеняті, що нині сухо”, — подумав кандидат у жиголо, дивлячись на хлопчину, який збирав листи. Трамвай рушив; один лист ковзнув униз східцями і впав на брук. Кандидат у жиголо підняв білий

конверт і заходився ним розмахувати услід від'їхавшому трамваю. Та хлопчак був настільки заклопотаний збиранням решти листів, що цього не зауважив.

То був вишуканий конверт із черпаного паперу із адресою, написаною від руки:

ЯВ Пан Голова Артур Раковецький, у Варшаві. Ал. Уяздовські 7.

Усередині (конверт не був заклеєний) містилася не менш елегантна картка, зігнута навпіл. З одного боку було надруковано щось французькою, з іншого, маєть, те ж саме, польською мовою:

Голова Ради Міністрів має честь просити ЯВ Пана ласкаво погодитися взяти участь у рауті, який він влаштовує 15 липня ц. р. о 8 год вечора в нижніх салонах Європейського готелю з нагоди приїзду Й. С. Канцлера Австрійської Республіки.

Унизу маленькими літерами додано: *Костюм для балу — ордени.*

Чоловік іще раз перечитав адресу: “Ал. Уяздовські 7”.

Віднести? А може дадуть золотого чи два?... Спробувати не зашкодить. Адже сьомий номер усього за кілька десят кроків.

У списку мешканців навпроти прізвища А. Раковецького був позначений номер третього помешкання на другому поверсі. Чоловік піднявся сходами і подзвонив раз, другий... Врешті прийшов доглядач будинку і повідомив, що пан голова виїхав за кордон.

— Невдача.

Чоловік знияв плечима і, тримаючи листа в руках, виrushив додому. Минуло добрих півгодини, перш ніж він дістався вулиці Луцької. Рипливими дерев'яними сходами він зіп'явся на п'ятий поверх і натиснув клямку.

В обличчя йому бухнуло смородом тісного приміщення, в якому поєднувалися дражливі аромати пересмаженої цибулі, горілого жиру і запах вологих пелюшок. З кутка почувся жіночий голос:

— А зачиніть, пане, двері, бо протяг, іще мені дитину застудите.

Чоловік щось пробурмотів собі під ніс, зняв капелюха, повісив пальто на цвях і сів біля вікна.

— Ну то як, — мовила жінка, — знову роботи не знайшли?

— Авжеж...

— Ой, пане Дизмо, даремно ви тут швендяєте, я ж вам казала. На селі, в провінції легше на хліб заробити. Відомо: селяни.

Він нічого не відповів. Уже третій місяць в нього не було роботи, відколи замкнули бар “Під Слоном” на Панській, де чоловік заробляв свої щоденні п’ять злотих і вечерю, граючи на мандоліні. Щоправда, згодом бюро працевлаштування дало йому роботу на будівництві залізничного вузла, але Дизма ні з інженером, ні з майстром, ні з робітниками ніяк не міг порозумітися, і через два тижні його звільнили. Тимчасом у Лискові...

Мабуть жінка міркувала подібним чином, бо запитала:

— Пане Дизмо, а не краще би вам повернутися в рідні краї, до родини? Завсіди тамка щось для вас знайдуть.

— Я ж уже вам казав, пані Валентова, що не маю родичів.

— Повмирали?

— Повмирали.

Валентова скінчила чистити картоплю і, ставлячи каструлю на вогонь, завелася:

— Бо тут, у Варшаві, ѹ люди інші, ѹ праці нема. Мій ніби то лише три дні на тиждень робить, ледве на їдо вистарчає, а їхній дерехтур, значиться, отой Пурмантер, чи як там його, каже, що може і зовсім завод закриють, бо збути чортма. Та й так, якби не Манька, то не було би чим комірного сплатити. Гарує дівчина, та й то марно. Як кого зо два рази на тиждень не впіймає...

— Нехай уважає, — урвав Дизма, — бо як її впіймають, що без книжечки... Ото!

Валентова переповила дитину і розвісила над плитою мокру пелюшку.

— Що це ви каркаєте! — кинула вона оприскливим голосом. — Пильнуйте себе. І так уже три тижні не платите, а лише місце займаєте. Нащо мені такий квартирант.

— Я заплачу, — пробурмотів Дизма.

— Заплатите або й ні. А п'ятнадцять злотих — то й так запівдарма, але пішки самі не ходять. А ви за яку роботу не візьметесь, то відразу й виженуть...

— І хто ж це вам таке сказав, пані Валентова?

— Овва, велика мені таємниця. Та ви ж самі Маньці оповідали...

Запала тиша.

Дизма відвернувся до вікна і розглядав облуплені мури надворі. І дійсно, йому постійно не щастило. Ніде він надовго не міг зачепитися. З гімназії його вигнали вже з четвертого класу за впертість і недбалство. Нотар Віндер тримав його найдовше. Може тому, що малий Нікодем Дизма знав німецьку так, що розумів, куди його посилають.

Згодом було управління пошти і телеграфу, злідenna зарплата і вічні приčіпки начальника. Війна, три роки служби в тaborах телеграфного батальону і єдине підвищення у званні до єфрейтора. Знову

пошта в Лискові, доки не настало скорочення. Завдяки парохові він потрапив до читальні, але й тут ледве перезимував, бо вже у квітні з'ясувалося, що він не вміє утримувати поліці з книжками в належному порядку.

Зрештою, то було найцікавіше...

Міркування Дизми урвало ревіння сирен навколошніх заводів. Валентова поралася біля столу. Заваживши це, Дизма вільно підвівся і вийшов.

Він знічев'я блукав розпеченими сонцем вулицями, хоча йому боліли ноги. Залишивши вдома, щоби вислуховувати ущипливі зауваги пана Валенти Барціка і зневажливі шпильки Маньки, а надто спостерігати за тим, як вони їдять, було понад його сили. Адже він уже два дні не куштував нічого, окрім сигарет, на які заощадив останні гроші.

Проходячи повз крамницю з копченостями, звідки долинав запаморочливий запах ковбас, Дизма затамував подих. Він намагався відвертатися від вітрин продуктових крамниць, але голод не давав про себе забути.

Нікодем Дизма чітко усвідомлював той факт, що жодних успішних перспектив для нього не існує. Чи це його лякало? Аж ніяк. Психіка Нікодема Дизми була, на щастя, позбавлена елемента уяви. Діапазон його передбачень і планів не виходив за межі найближчих днів, і так само, як минулій тиждень він пережив завдяки продажу годинника, так і наступний міг би пережити, обернувшись на готівку фрак та лаковані черевики.

Щоправда, придбання цього вбрання коштувало йому багатьох самопожертв і обмежень. Із цим вбранням він пов'язував надію на легкий хліб жиголо і радикальне поліпшення своїх жалюгідних матеріальних умов. Але тепер, коли після багаторазових спроб,

він упевнився, що ніхто його на жиголо не візьме, безболісно вирішив розлучитися з цим чудовим убранням.

Надходила шоста, коли він прийняв остаточне рішення і повернувся додому.

В помешканні була лише Манька, тендітна брюнетка з нервовими рухами. Мабуть сьогодні вона збиралася увечері вийти, бо сиділа біля вікна й наводила ма-рафет. А позаяк вона сиділа на його валізі, Дизма, не бажаючи її заважати, вмостиився в кутку й чекав.

Дівчина заговорила першою:

— А відверніться-но тепер, бо буду переодягатися.
— Я не дивлюся, — відказав він.
— Це добре, бо від оскоми зуби псуються.

Дизма вилася. Дівчина розсміялася і стягнула сукенку. Нікодем і справді не звертав на неї увагу, хіба що вона його до нестями дратувала. З яким задоволенням він заткнув її кулаком пельку і викинув за двері. Вона докучала йому систематично, завзято, з якоюсь незрозумілою для нього пристрастю. Це не ображало його чоловічі амбіції, оскільки досі життя не створило йому умов, за яких вони могли би розвинутися. Це навіть не зачіпало його людської гідності, бо він її ніколи не мав, тож у цьому випадку він не відчував соціальної різниці між собою, безробітним “розвумив працівником”, і цією дівчиною. Просто йому набридло оте безупинне шпигання.

Тимчасом Манька одяглася, накинула на плечі хустку і, ставши перед Дизмою, вищрила великі білі зуби.

— Ну як, класна діваха?
— Пішла до біса! — вигукнув він люто.

Манька взяла його двома пальцями за підборіддя, але хутко відсмикнула руку, оскільки Дизма раптово змахнув кулаком і вдарив її по простягнутій долоні.

— У, тварюко! — прошипіла вона. — Волоцюга, лайдак! Ще й битися береться?! Погляньте на нього, на цього приблуду...

Вона лаялася ще довго, але Дизма не слухав. Заходився відкривати валізу і подумки підрахував, що за фрак може отримати якихось п'ятдесят злотих. Сам він на Керцеляку^{*} заплатив сімдесят. На лакованих мештах доведеться втратити ще вісім, а може й усі десять злотих...

Дитина почала несамовито галасувати. За мить прибігла від сусідки Валентова. Тільки тоді Манька закінчила свою тираду і вийшла, траснувши дверима.

Нікодем Дизма відкрив валізу і вийняв фрак.

— О, — посміхнулася Валентова, ви певно на бал підете або до шлюбу.

Він не відповів. Ретельно склав брюки, жилет, фрак, загорнув пакет у газету та попросив мотузку. Повернувся і пан Валентий. Жінка заходилася розігрівати картоплю на вечерю, і кімната знову наповнилася запахом топленого смальцю.

— Пане Дизмо, — спітав Валентий, — збираєтесь на Керцеляк?

— На Керцеляк.

— Сьогодні субота, євреїв нема, а свої то рідко купують. І то за безцінь.

Смалець шкварчав на сковороді. Нікодем ковтнув слизину.

— Нехай буде за безцінь.

Раптом він згадав, що не обшукав кишені фрака. Він хутко розгорнув згорток. Дійсно, в штанах була скляна сигаретниця, а у фраку — носова хустинка. Він узяв обидві знайдені речі й поклав до кишені під-

* Керцеляк, або майдан Керцелі, — найбільший вуличний базар довоєнної Варшави, після 1944 року не існує, забудований новими кварталами. (Тут і далі — примітки перекладача).

жака. Водночас він намацав у кишені щось незнайоме. Наче картонка... Ага, це отої знайдений лист. Запрошення.

Нікодем знову вийняв його з конверта і прочитав. Несподівано його свідомість уразив текст, надрукований дрібним шрифтом: "Костюм для балу — ордени".

Він глипнув на фрак. Раут... Їжа, багато їжі, ю то безкоштовно!..

"Я божевільний", — подумав він, проте знову уважно прочитав запрошення: "15 липня ц. р. о 8 год вечора".

Думку годі було відігнати.

— Пане Валентий, сьогодні п'ятнадцяте? — спитав він.

— П'ятнадцяте.

— А котра буде година?

— Та буде й десята, а тепер сьома.

Дизма постояв хвилину нерухомо.

"А що вони мені зроблять?" — подумав він. — Щонайбільше — викинутъ за двері. Зрештою, там буде стільки людей..."

Він вийняв спорядження для гоління і почав перевдягатися.

Працюючи в повітовій читальні, під час довгих добідніх годин, коли майже не було роботи, від нудьги Дизма читав книжки. Іноді йому траплялися описи балів і раутів, які влаштовували графи й міністри. Він зізнав: якщо в книжках писали правду, то на таких великих прийомах зазвичай буває багато незнайомих людей, і тому йому може вдатися це, здавалося б, ризиковане починання. Надто, якщо він не буде якось особливо вирізнятися з-поміж гостей.

Родина Барціків сиділа за столом, поїдаючи картоплю й попиваючи чай.

"Їжа, багато їжі, — думав Дизма, — м'ясо, хліб, риба..."